

vedo naši najpoštenejši kritiki in polemiki v najboljšem slučaju samo svetovno nazornemu nasprotniku, ki ga ni mogoče odpoditi, in še temu samo takrat, če nima v literarnem obratu praktičnega vpliva. In razen tega je imel vsak od tistih, ki se ukvarjajo z literaturo, spričo naših majhnih osebnih razmer že toliko osebnih srečanj s svojimi literarnimi tovariši, da se lahko po pravici boji, da mu tudi takrat, kadar bo povedal čisto in polno resnico, ne bodo očitali zavisti in maščevanja. Naš literarni obrat je majhen in zaradi tega odloča v njem le par ljudi, vsi drugi pa so od njih odvisni, saj ogniti se Ljubljani slovenskemu pisatelju ni mogoče. Zgneteni v tej Ljubljani si vidimo vsi drug drugemu v želodec in s strahom merimo milimetre, za katere nas je morebiti kdo drugi prerastel, zato pa javno sekamo s kolom drug po drugem do tiste višine, do katere pač smemo, a le šepetaje intrigiramo proti tistim, ki imajo našo usodo v rokah. Takšna je podoba naše literarne družbe in tudi zato je pri nas tako malo resnice. Vsega ni kriva politika.

Konkluzije? Konkluzij ni. Vsaj osebno ne vidim iz tega položaja nobenega izhoda. Dalo bi se pa pač še veliko povedati, saj sem vrgel samo par čisto splošnih misli na papir in komaj načel poglavje o ozadju naše literature. Radoveden sem samo, kateri urednik bi mi objavil študijo, v kateri bi k vsaki trditvi te moje glose in še k mnogim drugim pripisal konkretne primere.* Kaj bi bilo, če bi se dotaknil tako katolikov, marksistov, sodobnikov, matičarjev itd.? Ogromna večina prizadetih bi bila najbrž mpenja, da takšna razpravljanja za širšo publiko niso zanimiva in da hočem narediti samo samega sebe zanimivega na njihov račun. In najbrž bi jim uspelo o tem prepričati tudi publiko.

Božo Vodušek

* Ljub. Zvon bi jo nedvomno priobčil; tudi debata o njej bi marsikaj živo osvetlila in odkrila še druge momente naših zatohlih razmer, ki se jih avtor pričujoče glose zaenkrat še ni dotaknil. (Opomba ured.)

K R I T I K A

JOSIP MURN-ALEKSANDROV

Izbrani Spisi. Uredila Trdinova Silva. Tisk. zadr. V Ljubljani 1933. *) Osnovni ton naše lirike je elegičen. Izrazov sproščene življenjske radosti plamenečega pregorevanja v čustvenem opoju trenutka, izlivov neugnane notranje moči, ki v ustvarjalnem procesu s poželjivo roko objema življenje krog sebe, ki v misli in čustvu spontano podira pregraje med osebnim in občnim, vsega tega bi našli v njej bore malo. Pa še kolikor se nam je kaj takega obetalo, je prekmalu zaledenelo na osojnem klancu naših družabnih tesni (Levstik). Nasprotno pa nam ta lirika v neštetihi inačicah kaže umetnika »tujca« sredi slovenske družbe, zrcali njegovo tesnobo v dušečem življenjskem ozračju, razkriva njegove obračune z mrko stvarnostjo, razglaša nje-

*) Pesnikova osebnost in uvrstitev knjige med izdaje slov. klasikov sta tako važni, da priobčujemo kritiko naknadno (Op. ur.).

gove neme obtožbe posvečenih družabnih krivic in nesoglasij in ne najmanjkrat pričuje o njegovem umiku za okope samotnega gradišča pesniškega individualizma, kjer se užaljeno čustvo oddiha najrajši še ob sožitju s narodo in v podoživljanju romantično poveličane idilike kmečkega življenja. Nekje na dnu tega čustvovanja in teženja se namreč drami tragično domotožje za izgubljenim paradížem v nedosežnost odmaknjene »Vrbe«, se medlo svetlika zavest socialne izkoreninjenosti, ki se v njenih sencah protislovja življenja tarejo s podsetorjeno napetostjo, saj se često javljajo v obliki erotične razdvojenosti, simptoma neizravnanih odnosov do družbe.

Med našimi »modernimi« so se te poteze zgostile v najmračnejši pesniški obraz v Murnu-Aleksandrovu. Ob njem se ti zdi Kette s svojo kristalno vedrino skoro njegov antipod, toda kdo ve, koliko bolečin je v zgodnjem spoznanju okamenelo v apoliničnem stebrišču Kettejeve umetnosti. Zakaj vstop skozi propileje klasičnega miru je dan le izbrancu, ki je triumfalno resigniral. Tudi Župančič je kmalu premagal temno problematiko Murnovo in se prešerno pognal na sončno plan onkraj njegovih upov in obupov, medtem ko mu je bil Cankar po svoji naravi bližji, le da v Murnu skoro ni bilo sence Cankarjeve udarnosti.

Literarno zgodovinskega obravnavanja v obliki izčrpne študije je bil prvi izmed četvorice deležen Murn. V enakšnem smislu bi se dal danes poustvariti edino še Kettejev pesniški lik in se študija o njem menda tudi že pripravlja. Cankarju in Župančiču pa se bomo bržčas še dalj časa mogli približevati le esejistično.

Trdinove druga izdaja Murna s študijo o njem je izšla trideset let za prvo, Prijateljstvo. V tej dobi so dozorele vse možnosti za tehtno literarno zgodovinsko delo o Murnu, vzrasla pa je tudi potreba, da se nam končno pokaže celotno pesnikovo delo. Zato smo ob ugotovitvi, da prinaša izdaja poleg nekaj črtic komaj dobro tretjino vseh Murnovih pesmi, razočarani pomislili, da se je s tem popolna izdaja odmaknila pač daleč v bodočnost. Škoda zamujene prilike, tembolj, ker bi se bilo v dveh zvezkih morda le dalo vse obseči, saj bi se bile začetniške, šibkejše stvari navsezadnje lahko uvrstile v izdajo na račun povečane tiskovne ekonomije. Znanstveni aparat je v knjigi že tako preširoko razgrnjen. Sicer pa sem prepričan, da pri določanju obsega, ki ga imej izdaja, ni bila merodajna literarno zgodovinska »sentimentalnost«, marveč praktični računi. Zato Trdinovi v tem pogledu kajpak ni kaj očitati.

Drugačna pa je stvar, kar se tiče izbora tekstov za nepopolno izdajo. Tu bi bila Trdinova morala uvrstiti v zbirko najprej vse Murnove objave in vse pesmi iz Prijateljstvo izdaje »Pesmi in romanc«, in šele v drugi vrsti kasneje objavljene in one iz rokopisov. Tako bi se prirediteljica ne bila pregrešila zoper Murnovo voljo in sodbo, ki je v taki izdaji nikakor ne gre zametavati, pa najsi je kdaj tudi bila iz estetskega vidika osporljiva. Hkratu pa bi bila zbirko po svojem okusu lahko izpopolnila z nekaterimi še neobjavljenimi pesmimi, kolikor je seveda ne bi bila omejevala zvestoba omenjenemu redakcijskemu načelu z ozirom na odmerjeni prostor. Upoštevati moramo namreč, da je v knjigi prvič objavljenih 17 Murnovih pesmi, medtem ko je iz prve izdaje izločenih 12 (med njimi 2 prevoda), izmed

onih, ki jih je Murn še sam objavil, pa je sprejela prirediteljica v zbirko samo 23, nič manj kakor 51 pa jih je zavrгла. Če bi bila torej — ustrezajoč tu načrtanemu načelu — izpopolnila število črtic še z onimi štirimi Murnovimi objavami, ki jih navaja na str. 260, bi bile prav za prav morale odpasti vse tu prvič objavljene pesmi, pa še bi bila nastala potreba, da se knjiga razširi za kaki dve poli. Uspeh pa bi bil ta, da bi imeli danes pred seboj celotno Murnovo delo, kolikor ga je sam namenil objavi, ker je te stvari pač najbolj cenil. V tem primeru bi zbirka res bila organsko zaključena, zdaj pa je nedonošen plod kompromisa med literarno zgodovinskimi in eklektično reprezentativnimi merili.

V svoji študiji o Murnu nam je skušala Trdinova na osnovi vestnih literarno-zgodovinskih raziskav vsestransko približati Murnovo življenje, njegovo osebnost in pesniško delo. V veliki meri ji je to tudi res uspelo, saj se ji tu ni bilo podrežati kompromisom, ki so bili pri prirejanju izdaje Murnovih pesmi njeni znanstveni ambiciji v spotiko. Seveda pa je v njenih izvajanjih tudi marsikaj spornega, v njenih pogledih na problem in njeni metodi marsikaj šibkega, nedodelanega, kar pa vendar bistveno ne spodnačša vrednosti njenega truda.

Uvodni obris dobe z oznako »moderne« je dokaj slabokrven, ker je preabstrakten. Pove pa ti tudi, da avtorica študije ne vidi (ali pa ne priznava) svojevrstne odvisnosti umetniškega tvorstva od sodobnega družabnega dogajanja, zlasti političnega kot funkcije gospodarskih sprememb v osnovah dane družbe. Če bi se bila Trdinova pri oblikovanju uvodnega poglavja skušala otresti subjektivno pobarvanih sintez in se bolj poglobiti v »desetletje Murnove duhovne in literarne rasti«, bi bila med drugim spoznala, kako bistrovidno je načrtal Prijatelj zaključek »mladoslovenske« dobe v sredo 90ih let prav zato, ker se z njegovim mejnikom na razvodju literarnih struj in generacij čudovito sklada tudi istočasni dalekosežni prelom v razvoju slovenskega družabnega življenja. Tedaj je bila namreč proletarizacija slovenskega ljudstva kvantitativno dosegla tako stopnjo, da se je tudi ideologija in organizacija slovenske družbe kvalitativno pomladila v smislu modernih socialnih gesel (Krekov krščanski socializem, Jugoslovanska socialno-demokratska stranka, pojavi propadanja slovenskega liberalizma). Ta razvoj je v nekaterih splošnih simptomih (kmečka emigracija, razne delavske strokovne organizacije i. dr.) opozarjal nase sicer že nekaj desetletij, a z revolucionarno prodornostjo je prebil okove ustaljene tradicije vendar še le nekako vzporedno z nastopom literarne »moderne«. Ta proces je imel naravno svoj odmev tudi v literaturi: a prej sta bila »cukrarna« in »klanec siromakov« krvav konkretum kakor pa literaren simbol. Tu je tedaj jedro one »izrazito socialne note te struje«, ki jo Trdinova pravilno podčrtava, le da z napačno motivacijo in oznako. Malo je namreč prepričevalnosti v tem, če izvaja socialno usmerjenost »moderne« iz take abstrakcije, kakor so »tesne in zaprte razmere« »malega slovenskega naroda«, in če vidi v njej le obnovitev »starega boja med naprednjaštvom in nazadnjaštvom«. Drugič pa je napačna tudi njena trditev, da je ta struja »v prvi vrsti odjeknila le osebni bedi in pomanjkanju, v kakršnem so talenti iz cukrarne rasli«, saj je formulacija že sama po sebi *contradictio in adiecto* (»izrazito socialna

nota« — »v prvi vrsti le osebna beda — —«). Ne sklada pa se s tem tudi ne njena ugotovitev, da je nova literarna generacija »ubrala svojo pot v socialno-revolucionarno in narodno-prirodno smer«, kajti ali se ne krije za tem le dvolik odpor »modernih« zoper tedanjo slovensko malomeščansko družbo, ki se je po eni strani javljal v borbeni satiri na obskurantskega filistra, po drugi pa v lirični secesiji v plein air prirode in kmečke preprostosti?

Drugo poglavje, ki razgrinja pred nami do potankosti izdelano Murnovo biografijo, je najboljši del knjige. Vanj je vložila Trdinova tudi največ drobnega zbirateljskega dela, s katerim je resnično izpopolnila naše znanje o Murnovem življenju. Vendar pa bi si ponekod želel, da bi ne bil niz dejstev, dogodkov in pričevanj tako rahlo spét, ker to drobi enovitost biografske podobe v mozaično fragmentarnost, ki je v teh primerih bržčas plod napačno pojmovane izčrpnosti. Ne gre namreč za to, da se v biografsko stavbo vzida vse zbrano gradivo, tudi tako, ki bi pod lečo kritične analize pokazalo morda malo dokumentarične nosilnosti, marveč ima tu zadnjo besedo naposled le življenjepiščeva oblikujoča sila, ki izbira, izloča in zaokroža.

Oznaka Murnove osebnosti v tretjem poglavju je sprejemljiva tam, kjer se je bilo avtorici možno opirati na ugotovljena dejstva in zanesljiva pričevanja, kolikor pa je šlo za psihološko poglobitev in utemeljevanje, je podoba jako medla, večkrat celo napačna. Predvsem mi je nerazumljivo, kako da se Trdinova menda sploh ni zavedala, da ima pred seboj duševnost mladostnika, katere tipičen delež je velik del tega, kar ona na Murnu graja. Ob čitanju tega poglavja se sploh zlahka ne znebiš vtisa, kakor da je bil avtorici nenehoma pred očmi nekakšen ideal »pridnega Janezka«, ki ga dičijo: dograjenost značaja, doslednost, neupogljivost, ustaljena narava, krepka volja, jasen načrt za življenje i. dr. (cf. str. XLIV—V). To so sicer prav lepe čednosti, toda žalovanje za njimi ob mladem človeku in pesniku, ki mu je povrh še koščena roka osipala cvetje mladosti, se mi ne zdi spričevalo psihološke pronicavosti. Moralist je malokdaj psiholog, če pa skuša biti, se zaleti n. pr. tudi v takole nerodnost: »Pogosteje je zmagala (sc. nad „srečnimi trenotki“) njegova melanholična narava, katere izvor je iskati v pesnikovem egocentričnem in presubjektivnem gledanju na svet«. Človek bi vendar mislil, da je tudi tu narava primarno in ne obratno — odsev »gledanja«, mišljenja. Kaj pa je potem z Murnovo »prirojeno razdvojenostjo« (str. VIII) in »temnimi odtujujočimi razmerami« (str. XLV), ki jih je pesnik sam spravljal v zvezo s svojim pesimizmom? Sklepam, da si je tudi v literarni zgodovini treba biti na čistem s pojmi in pogledi, ki se tu bijejo med seboj.

V zvezi s tolmačenjem Murnove osebnosti me je v knjigi presenetilo tudi to, da je Trdinova skušala naprtiti pesniku dekadentizem. Ne sicer izrecno, saj uvodoma to potezo pravilno odmika od slovenske »moderne«, pač pa prikrito v svojih izvajanjih na str. LI, ki se tesno oslanjajo ob oznako dekadentne psihike pri Sydowu, njenem pomožnem literarnem viru (cf. str. LXXXV). Hkratu tudi očita Murnu, da ni videl »pomena in smisla življenja v smotrnem delu«, čemur bi marsikdo zoperstavil svoje začudenje že nad golo kvantiteto pesnikovega dela (nad 400 pesmi in 14 črtic), in še toliko bolj spričo vseh težkih okoliščin, v katerih je ustvarjal. Naposled

pa se mi sploh močno zdi, da bi Murn kot srečen posestnik vseh tistih lastnosti, ki jih Trdinova na njem pogreša, najbrž sploh ne bil pesnik.

Zadnje poglavje o Murnovem literarnem delu bi vsekakor moralo biti težišče študije, a je ne glede na razmeroma skromen obseg dokaj perifernega značaja. Glavna svojstva Murnovega pesništva so sicer pravilno nakazana, a razmah v sintezo se sproti duši v ozračju minucioznega dokumentiranja in razpada v fragmentarno opisnost. Verjetno pa je, da se je avtorica s tem tudi izognila nevarnosti nespretnih formulacij, kajti v posploševanju vobče ni imela posebne sreče. Tako tudi ne, ko trdi na str. LXVIII, da »kar se oblike tiče, Murnova poezija ni dozorela«. To pa v tej formulaciji vendar ne more veljati, pa čeprav skuša Trdinova svojo sodbo opreti ob Murnove lastne izjave. Stvar je ta, da je šlo Murnu — kakor »moderni« liriki sploh — le za prozodično svobodo in prosti verz, poteza, ki je bila historično sicer revolucionarna, nikakor pa ne anarhična, saj je prinesla nove kriterije, nov »sistem«, kakor to Murn sam imenuje, ko brani »notranjo harmonijo sloga« zoper tradicionalno metrično »pedantnost«. Kar je v Murnu nedozorelega, je čisto tehnično obvladanje jezikovnega instrumenta, ki se mu marsikod res zatika. Muzikalna ubranost pa je pri njem čudovita in močno pripeva tudi v takih pesmih, ki so sicer jezikovno šibke. Po začetniških metričnih vajah pa pesnika vendar ne bomo sodili.

V oznaki Murnove pesniške osebnosti bi ne bila smela ostati neomenjena poteza, po svojem bistvu sicer protivna prevladujočim težnjam Murnove duševnosti, a vendar značilna zanj. V njeni bližini bo namreč iskati vzrokov, da je Murn mimo svojih »egocentričnih« nazorov našel pot v prozo. V mislih imam fragmentarno, rahlo tipajoče nagibanje v objektivnost, ki v njegovi poeziji resda le poredkoma izstopa, a si je v prozi izoblikovalo reliefnejši izraz. To stremljenje se javlja v Murnovih pesmih med drugim tudi v zarodkih tako zvane objektivne erotike in v razpoloženjsko zadušenih socialnih motivih, ki jih je precej več, kakor misli Trdinova (tudi v neobjavljenih tekstih so). Med najlepše pesmi takega značaja sodi »Vrnitevc«.

Najprepričevalnejši del Murnove proze je epično objektivizirana »cu-krarniška« melanholija, ki se izven pregraj liričnega subjektivizma, v svetu konkretnih življenjskih odnosov razkriva v svoji prvobitni socialni pogojenosti. To je tako rekoč življenje »na dnu«, ki je bilo Murnu najbližje, kajti v podoživljanju kmečkega življenja je bil slednjič le povsem romantik (»novoromantik« — soroden n. pr. Tavčarju), kar nam izpričuje tudi njegova proza (Repičeva Tonica, Starec). Trdinova je glavna svojstva in hibe Murnove proze vobče pravilno označila, le škoda, da je pri tem prezrla nekatere zaključke, ki bi bila ob njih Murnovo deklasiranost lahko pokazala v pravilnejši osvetljavi.

Boris Merhar

FRANC DERGANČ

Svetozor, prvi zvezek izbranih esejev. Str. 348. Ljubljana 1936. Založila in natisnila Učiteljska tiskarna v Ljubljani. Vse pravice pridržane. Copyright by Dr. med. Franc Derganč, Ljubljana. Knjiga obsega nekatere že objavljene in nekatere še ne objavljene eseje, ki naj jih ganljiv uvod poveže v celoto tako, da bi bil pred nami obširnejši pregled »Verizma«, ki ga bo dopolnila še

nova izčrpna knjiga »Prazakon resnice«. Vsebinsko je zgrajena iz uvoda in iz sledečih esejev: Francoski in slovanski intelektualizem, Spomini na Kreka, Kriza socializma, Vzhodni in zapadni nacionalizem, Verizem.

Vsiljuje se nam vprašanje, zakaj je napisal Derganc to knjigo. Odgovori nam že v predgovoru in uvodu: »Enako so sledeče vrstice vzrasle iz človeškega trpljenja in zdravniškega sočutja z zdravilnim namenom krepke injekcije optimizma ali knjige tolažbe (consolatio), kakršne so pisali v podobnih časih prehoda in razsula, nemira in obupa nad človeštvom že stari filozofi.« Da je današnja doba res taka, nam raztolmači avtor s svojo opredelbo kulturnozgodovinske situacije, ki je taka: »Živimo v prehodu duševne in duhovne kulture. Duša je materialna razvojna stopnja nematerialnega duha in se čustvenonagonsko izživlja v uživanju in dobrobiti lastnega telesa, a miselno v nadprirodni metafiziki materialističnega monizma. Danes bohota duševna kultura metafizičnega materializma najbujneje v marksizmu in rasizmu. Oba ubirata v spoznavanju nadprirodno, nadrazumno pot individualističnega racionalizma, a odklanjata nadprirodno metafiziko spiritualističnega monizma in prirodno, razumno pot sotrudnorazvojnega racionalizma. Kljub medsebojni zavisti in mržnji pa izdaja ista delomrznost, isto izkoriščanje ljudstva skupen izvor te pisane družbe iz metafizičnega materializma. Individualistična degeneracija se je polastila duševne kulture, postala je nje neomejena in kruta gospodarica ter nagradila nad človeštvom gomilo neznosnega trpljenja. Z vsemi sredstvi metafizičnega materializma (slepa vera in sugestija, dialektika in mistika, grožnja in obljuba) se bori in trudi duševna kultura, da prepreči po razvojni nujnosti nepreprečljivo zmago duhovne kulture.«

»In kaj obeta sedaj nova filozofija Verizma?« »V načelnem in zavestnem nasprotju zavrača duhovna kultura trojnega verizma vsa magična in mistična sredstva nadprirodno metafizičnega materializma ter se skromno omejuje na razumno pot spoznavanja in prirodno metafiziko. Vso moč zajema iz resnice, samo iz sotrudnorazvojne resnice! Temelji metafizičnega materializma se zrušijo tisti hip, ko se ljudstvo telesno in duhovno osvobodi iz rok individualističnih in materialističnih uzurpatorjev. Nova duhovna kultura vstaja na vekovitem temelju suverenega ljudstva (demokracije) pod vodstvom ljudske inteligence, na ljudskem pratemelju in praviru vse moči in zdravja, resnice in ljubezni. Na pohodu je historični idealizem (ideorealizem) sotrudnorazvojnega duha proti historičnemu materializmu individualistične duše.«

Tako torej pravi Derganc. To bi zaenkrat zadostovalo z vsem svojim filozofsko poetičnim nastrojenjem. (Ni čuda, da imamo Slovenci toliko pesnikov, ko vidimo, da je še celo v filozofiji potreben poetično znanstven jezik za prepričanje ljudstva in inteligence!)

Oglejmo si najprej predgovor in uvod. Avtor najprej zgodovinsko opravičuje zdravnika v filozofiji. Zlasti zdravnika je zadelo »trdo kresalo spoznanja« »in uspehi moderne psihoterapije so mu odprli materialistično zalepljene oči«. Zdravnik ima priliko, da najbolj neposredno opazuje človeško bednost in trpljenje ob bolniku in ob operacijski mizi in to mu »naravnost siloma sproži napeto pero filozofskega premišljevanja«. In to premišljevanje je po avtorjevem mnenju najbrže objektivno ali pa vsaj vodi do objektivnih filozofskih zaključkov. Nasprotno pa je pravilnejša trditev, da zdravnik sicer

lahko sočutno opazuje, a je vse opazovanje in doživljanje le strogo subjektivno, ker zdravnik le vnaša, če sploh vnaša, svoje lastno doživljanje in svoje lastne občutke v bolnika ter si pri tem sugerira, da objektivno opazuje in registrira. Saj filozofsko bi bilo to neoporečno, kolikor je filozofija le subjektivna analiza in sinteza lastnih doživljanj. Pogrešek je torej le v metodi. Sicer pa, čemu je treba sploh opravičevati poklicanost zdravnika v taki abstraktni filozofiji. Kakor hitro pa si postavlja za postulat neko iluzorno in problematično resnico, izgine seveda življenjska upravičenost take filozofije, ki se spremeni v golo razčlenjevanje pojmov in poetično besedno igro filozofske terminologije. Razpravljati o poklicanosti opazovalcev življenja je zabloda prve vrste, ker vsak človek je upravičen in poklican, pa ne samo poklican, marveč je njegova dolžnost, da opazuje življenje in ga spoznava ter se na ta način približuje pravi poti.

Take pogrešene premise so privedle tudi Derganca, da je napisal svoj »Svetozor« (ki bi mu sicer lahko dal tudi slovensko ime), a vzrok je bila najbrže tudi tista čudna »hiperaktivizacija« modernega kompleksa, ko si že vsakdo domišlja, da je filozof, in sicer še celo življenjski filozof in poklican, da javno »rešuje« duhovno krizo tega stoletja na docela svojski in nekompromisarski način.

Iz česa pa izvira sploh vsa ta današnja kriza? Vzrok je samo eden in to je »iz degeneracije človeške duše, iz nepravilne strukture človeške dušeduhovnosti«. Ta degeneracija je človeška krivda, a je vendar »razvojna nujnost«. Kar pa je nujno, je vsekdar prirodno, je povezano s prirodnim razvojem in na vse strani determinirano. Ker pa se nam zdi, da sedaj to ni več koristno, da gre lahko razvoj v tako smer, ki ne bi bila ljuba posameznikom, prekinimo to nujnost in jo preusmerimo v sotrudno razvojno smer spoznavanja, preokrenimo jo torej v tisto smer, ki se nam zdi najbolj oportuna. Toda ta degeneracija ni nastala morda pred sto leti ali pred tisoč leti, ta degeneracija je prastara, saj je »neenakost spoznavanja nastala šele tekom razvoja, zlasti pod vplivom diluvialne degeneracije«, ker šele »tretji bronasti rod je podivjal, emocionalna osnova njegovega intelekta se je izpremenila, njegova dobra, sozavestna čud je postala sebična, nasilna, krvoločna. Do jedra pa se je razpasla degeneracija v petem, sedanjem ali železnem rodu«. Tako torej, ker se je človek prirodno razvijal iz starejših dob v dobo brona in železa, je degeneriral in sicer individualistično degeneriral, postal je slab, ko je bil vendar po svojem bistvu dober v starejših dobah. Ali ni smešna že trditve, da je človek po svojem bistvu dober ali slab. Saj vendar ni ne dober ne slab, ampak ga zunanje okoliščine, življenjske potrebe in notranji organski razvoj točno usmerjajo. Ker pa je treba najti nekje izvor taki degeneraciji, če jo že enkrat postavljamo, je torej treba iti nazaj, tja, kjer ni mogoča nobena kontrola. Toda čemu samo do dobe brona, saj bi šli pri takem dokazovanju lahko še malo bolj v davnino, v neolitsko ali azilijsko periodo, ali dobo gozdov ali v dobo step. Čemu šest ali osem tisoč let nazaj, rajši dvajset tisoč in dokazovanje bo še neprimerno lažje in individualistična degeneracija še večja, ker bo imela širše obdobje razvoja. In res naletimo kmalu naprej tudi že na take trditve: »prehod paleolitskega misticizma v neolitski intelektualizem se je izvršil na etično degenerirani osnovi egoističnih, individuali-

stičnih nagonov. Novi razum je prevzel tradicionalne, kolektivne predstave in palcolitske utvare ter jih polagoma poduhovil, intelektualiziral«. Torej nam je razvoj človeka docela jasen skozi vsa ta nepregledna tisočletja. Toda ali niso vse to le goli pojmi današnjega intelektualizma za pojave, ki si jih ne zna razložiti razvojno, ker ne pozna razvoja in je v taki v zraku viseči spiritizirajoči znanosti vsaka pot na široko odprta? Ali ne bi bilo bolje, da se vprašamo, kaj pa je prav za prav ta paleolitski mysticism in ta etična degeneriranost! Kaj pa ima etika, ki je le razvojna tvorba, opraviti z življenjem v takratnih dobah? Saj so to le gole domneve in subjektivna vnašanja stvari, ki jih ni in ki jih najbrže tudi nikoli ni bilo. Seveda, kadar razpravlja o vsem tem filozof, izgleda učeno. »Podpovprečno omejen in top« človek pa »ne razvideva ali v zlobnosti individualistične degeneracije« noče spoznati nobene resnice, četudi je še tako jasna za filozofa.

(Se nadaljuje)

Vladimir Premru

MIHA MALEŠ

Sence. Med mlajšimi slovenskimi upodabljaljajočimi umetniki je Miha Maleš gotovo eden najbolj delavnih in vsestranskih. Zmeraj iznova išče novih zmožnosti za umetniško izživljanje. V cerkvenem slikarstvu na presno in v oljnem slikarstvu išče novih izraznih poti, ko goji hkrati grafiko vseh panog. Poleg Božidarja Jakca je Maleš gotovo največ ustvaril v grafični umetnosti med Slovenci. Pregled ene plati svojega dosedanjega dela je zbral v »Sencah«, zborniku lesorezov in linorezov, ki ga je izdal sam kot bibliofilsko numerirano izdajo v tristo izvodih.

»Sence« so album, priložnostna zbirka, prava slikanica. V tej »knjigi lesorezov in linorezov« so zbrane reprodukcije Maleševih grafičnih listov od leta 1920 do lani. Zbirka ni enotna, ni celota kakor so recimo Masereelovi slikani romani. Teh poldrugisto listov je kakor obračun z dosedanjim ustvarjanjem v eni panogi grafike. Od prvih početkov do teh dni je zbral tiste grafike, ki se mu zde razvojno najvažnejše, najzanimivejše, in ki naj pokažejo gledalcu njegovo lesorezno umetnost s kar najbolj različnih strani. Izbrani so motivi iz nekaterih njegovih zbirk, tako iz mape »Golnik«, pa posamezne ilustracije iz Blaznega Gunnarja, Blokovič Dvanajst in dr.

Že pri prvem pregledu zbirke se najprej vtisne gledalcu v spomin izrazita hotena primitivnost v oblikovanju, ki je sprva precej vplivana, naslonjena na vzore, a se zmerom bolj oprošča odvisnosti in postavlja na lastne noge. Prav tako očitna je tudi čustvenost, ki ga pri gledanju na svet nikdar ne zapusti in se ponekod, zlati spočetka, sprevrže skoro do sentimentalnosti in osladnosti. Tega se Maleš sam zaveda, saj pravi nekje v predgovoru, kjer je zbral razne iveri svojih nazorov o umetnosti, da njegova grafika ne beleži razpoloženj, temveč je le viden izliv čustev. Zato je tako suvereno vzvišen nad naravo, zato je tako izrazito človek, ki mu je prav za prav tudi edini opazovanja vr eden model in to kot strogo nasprotje narave.

V Maleševi grafiki ni prav nič programskega. Ves svet srečaš v nji, kakor ga umetnikovo oko dojema, slučajno in vsako obliko z enako vestnostjo in ljubeznijo. Sprva mu je bil poglavitni motiv erotika, mnogokrat čisto dekorativno presnovana; kesneje se je mnogo ukvarjal s slikanim in risanim portretom; raznimi knjižnimi ilustracijami, zadnji čas ga pa vedno bolj zanima pokrajina. Tistih »sodobnih« motivov, brez katerih si današnje grafične umetnosti skoro misliti ne moremo, v Sencah ni. Zaman bi iskal socialne motive, nič ni v njih praznega nacionalizma, nič tendence. Skoro da se kaže v vsem Maleševem delu neka odmaknjenost, odtujenost vsakdanjosti, morebiti celo umetniška oholost v tem egocentričnem stališču. Tvorcu teh lesorezov in linorezov očitno ni, da bi razmišljal in mozgal težka vprašanja, ki moré človeštvo, ni mu za skrbi in težave svetá, ni mu za to, kaj čuti in po čem hrepeni »trpeči milijon«... Je to prednost ali pomanjkljivost — —?

Maleš se oblikovno skoraj nič ne spreminja. Sicer postaja na videz risba vse bolj čista in mirna, tudi končna oblika jasnejša in bolj izklesana, a vendar je celotni vtis ostal isti, pojmovanje pa še celó. Viden pa je preobrat, ki se dogaja zadnji čas v njegovih listih, da se iz gole linearnosti razvija v slikovitost.

Če je v Sencah res kaj tiste slovensko-kmečke izrazitosti, o kateri so večkrat pisali, menda celó on sam, je težko reči. Če je ni najti v primitivnosti in neki trpki čustveni iskrenosti, ne vem, kje bi jo iskal. Pa bodisi kakorkoli: zbornik je dosegel svoj namen. Vseeno je, ali prizna posameznik Maleševo grafiko ali ne, gotovo je, da prisili slehernega gledalca, da razmišlja o avtorju, da ga zdrami in mu postavi vrsto vprašanj o namenu in bistvu umetniškega ustvarjanja, zlasti grafičnega. To bi bil že zadosten uspeh. Če bi bila knjiga namenjena širšim krogom, in to bi morala biti, če naj bi popularizirala Maleševo ustvarjanje med množicami, bi bila njena pomembnost še vse večja. Take kot so Sence, so lep dokaz plodovitega petnajstletnega Maleševga grafičnega dela, hkrati pa kulturnen dokument visoke stopnje naše knjižne opreme in častno potrdilo slovenskim bibliofilom.

K. Dobida

SOCIALNI OBZORNIK

ŠTUDIJ O NAŠI VASI

VINIČAR

Družbeni razvoj v naši sredini zaostrojuje socialna nasprotja na vasi. Poljedelska proizvodnja je sicer družbeno nižja od industrijske, socialna nasprotja pa sredi naglo pospešenega razvoja postajajo izrazita v dveh skrajnostih, ki sta veleposest in viničarija z vsemi priveski. Do teh skrajnosti nujno in nevzdržno silijo družbeni odnosi vse plasti kmečkega ljudstva, toda tako, da bo zadnji člen v verigi dogajanja: *tu nekaj stotin vladajočih bogatašev, tam zemlje oropane,*